

AZ ÁRPÁD- ÉS ANJOU-KOR CSATÁI, HADJÁRATAI

(Zrínyi Kiadó, Budapest, 2008. 207 o.)

A Zrínyi Kiadó „Nagy csaták” sorozata újabb középkori témájú kötettel jelentkezett, Pálosfalvi Tamás (Nikápolytól Mohácsig 1396–1526) után ezúttal *Veszprémy László* tollából. Jelen kiadvány a honfoglalástól a XIV. század végéig, az 1378–1381 között vívott, Velence elleni háborúig követi nyomon a magyar hadügy történetét.

A könyv bevezetője „A középkori magyar hadügy születése” alcímet kapta, amihez méltóan valóban sok szempontot figyelembe véve rajzolja fel a korai magyar hadtörténelem vázlatát. A Szerző az államszervezés változásai kapcsán szól az Árpád-kori magyar hadszervezet társadalmi felépítéséről, a várak korai fejlődéséről, kiemelve a várak és nehézfegyverzet elterjedésének a jelentőségét. Szintén a bevezetőben kerül sor egy historiográfiai összefoglalásra is, mely a tudomány különféle álláspontjait taglalja az Árpád-kori hadviseléssel kapcsolatban.

A következő fejezetben *Töll László*, a Hadtörténeti Múzeum munkatársa mutatja be a korszak fegyverzetét, európai kitekintéssel. A fegyvertörténész nagy időintervallumot átfogó összefoglalása a honfoglalástól egészen a tűzfegyverek korszakhatárnak tekinthető megjelenéséig, elterjedéséig tart. Honfoglaló őseink harci felszerelése (íj, az előkelők szablyái, fokosbalta) mellett olyan érdekességek sem maradnak említés nélkül, mint a „hibrid” szablyamarkolatú kard. Nagy hangsúly kerül – joggal – a védőfegyverzetek sokszínűségére és leírásukra: az érdeklődő a sisakfajtákról, pajzsokról, páncéltípusokról – sodronying, pikkelyvért, bőrpáncél, gótikus páncél – is kellő információkat nyerhet. Ugyanezt állapíthatjuk meg a támadófegyverzet bemutatásával kapcsolatban: a kardok, lándzsák, buzogányok, számszeríjak mind tárgyalásra kerülnek. (Töll László a fegyverek különböző típusai között a nyugatitól eltérő kun „csillagfejes” buzogányokra éppúgy felhívja a figyelmet, mint a forrásokban előforduló lovas számszeríjászokra, akiket egyszerűen „lovasított számszeríjászoknak” aposztrofál, azt valószínűsítve, hogy testőri, felderítői, hírvivői feladatokat láthattak el.

A Szerző a számszeríjak szakértőjeként nagy hangsúlyt fektet működésük és fejlődéstörténetük leírására is.)

A fegyvertörténet ilyen mélységű tárgyalása nem indokolatlan, mivel a hadtörténeti modellezés egyik feltétele az adott fegyverek tulajdonságainak megismerése: a fegyverzet változása sokszor magával hozza a harcmodor átalakulását is, gondoljunk csak a hónaljba szorított dőfőlándzsa elterjedésére. Csak ebben a kontextusban lehet sikeresen rekonstruálni egy középkori harci cselekményt. Ez a fegyvertörténeti fejezet tökéletesen figyelembe veszi az imént említett szempontokat, és tág szakirodalomból merítve közli a kutatás eredményeit az olvasókkal.

A kötet igen szerencsésen a fegyvertörténet mellett a címer- és zászlóhasználatnak is önálló fejezetet szentel, amely a téma legkiválóbb kutatójának, *Bertényi Ivánnak* a munkája. A mai modern fogalmaink szerinti címer a XII. század derekára alakult ki. Magyarországi megjelenése a XII. század végére, XIII. század elejére tehető. Ez a folyamat a királyi pénzek és pecsétek ábrázolásain mérhető le, a címerek katonai jellegű használatát azonban csak a XIII–XIV. században lehet nyomon követni magyar területen. A zászlók használatáról az első említés egy 1274-es oklevélben történik, amely szerint Csák nembeli Péter már saját zászlaja alatt harcol. Bertényi Iván nyomán képet kapunk a magyar krónikairódalom (Anonymus, Kézai Simon, Rogerius, Képes Krónika) zászló- és címertörténetéről. Szűcs Jenő – és Kézai – nyomán tudjuk, hogy a lovagi zászlóknak két fajtája volt: a rangosabb *banerium* (melyből mindig csak egy szerepel forrásainkban), és a mindig többes számban említett *vexillum* – ez lehetett a kevésbé rangos zászló. A XIII. század második felére kialakulnak és meg is jelennek a címerzászlók, címerpajzsok és sisakdíszek, amelyben a Szerző szerint nagy szerepe volt az osztrák–német hatásnak. A zászlók kiemelt fontosságára a harcmezőn több adat is utal: 1312-ben a rozgonyi csata alatt a királyi zászlótartó halála is utal a körülötte folyó heves harcra, míg 1352-ben Belz ostromá-

nál Bebek István zászlótartó sebesülten is kiment, és három zászló is összetörték mellett. A magyar történelem híres jelvénycseréiről is esik szó: a leghíresebb ezek közül mindenképpen Károly Róbert és Dénes fia Dezső között folyt le 1330-ban.

A könyv külön szól a várostromokról, a középkori háborúk egyik leggyakoribb eseményéről. Veszprém László meg is jegyzi, hogy a várostrom és a várvédelem komoly mesterségbeli tudást, *ars*-t feltételezett. Az ostromgépek vizsgálatát a követőgépektől a tűzfegyverekig terjeszti ki. Megismerheti az olvasó az ostromgépek különböző fajtáit (onager [„vadszamar”], trebuchet). Magyarországon a krónikaszerkesztés már a XI. század kapcsán említ vetőgépet (*manganum*), bár sajnos nem ostrom közben. A követőgépekkel és az ostromtechnikákkal (pl. aknaharc) együtt természetesen a várépítéssel is fejlődésnek indult, a XIII. században már bonyolult védművekkel megerősített, tornyos kővárak álltak az ostromokat.

A kötet további részeiben a hadiesemények állnak a középpontban. Veszprém László szerencsésen szakított a hagyományos hadtörténetírás csataközpontúságával, és más jellegű hadi eseményeket is megfelelő súllyal tárgyal. Az első, általa bemutatott esemény a 907-es pozsonyi csata, amelynek kapcsán saját új kutatási eredményeit is közli. Már a „bajor Hérodotosz,” Aventinus is felismerte ennek az ütközetnek a jelentőségét, amit immár a magyar honfoglalás sikeres záróakkordjaként szerepeltethetünk. A kalandozások korát a 933-as merseburgi és a 955-ös Augsburg mellett vívott ütközet kapcsán ismerteti. A 933-as szász győzelem mellett meg kell jegyezni, hogy a magyar csapatok valószínűleg idejében visszavonultak a harctérről, és a siker értékét inkább szimbolikus jelentőségében kell látnunk. Mindezekon túl a fegyelmezett szász nehézlóvaság rohamának sikerességét nincs okunk elvitatni. A 955-ös vereség minden valószínűség szerint tragédiává csak a menekülés során vált. Az eseményhez kapcsolódó Lehel-kürtje mondában esetleges nyugati (Roland-ének), bizánci és a pogány hiedelemvilág által képviselt motívumok keveredhetnek. A nyugati kalandozások lezárulásához vezető két jelentős vesztes összecsapás mellett talán lehetett volna pár sort szentelni a 970-es arkadiopoliszi csatának is, mely a déli irányú kalandozó hadjáratok végét jelentette. III. Henrik 1051–1052-es tá-

madásainak előzményeit és utóéletét is nyomon követhetjük, egy kis politikatörténeti összefoglalás mellett. Az 1146. évi Fischa-menti csata jelentősége egyértelmű: ez az első nyílt mezei ütközet, hol egy nyugati, nehézfegyveres sereget megverték a magyar hadak. Érdeemes szólni a magyar sereg bevált hadrendjéről: az első arcvonalat a székelyek és besenyők adták, míg a centrumot a vármegyei csapatok – minden bizonnyal nehézlóvasokkal megerősítve, végül a harmadik arcvonalban helyezkedett el a nehézlóvaság zöme. Az 1167. évi zimonyi csata fontosságát pont az adja, hogy Dénes ispán sikertelenül szakított a bevált taktikával – az első sorban a nehézlóvaságot szerepeltette. A zászlóskocsi említése és az alkalmazott hadrend bizonyítja, hogy a magyar hadügy nyugati elemeket is adaptált a XII. század második felére. II. András keresztes hadjárata a diplomáciai körülmények és a szállítási nehézségek, katonai realitások tisztázása mellett már jobban érthető lesz az olvasóközönség számára. Remélhetőleg minél többen szakítanak a régi „ereklyevadász hadjárat” elnevezéssel, és inkább a realitások talaján értékelik az eseményeket.

A muhi csata és a tatárjárás során a vereség okait a felderítés elhanyagolása, valamint a tartalékképzés elmulasztásában látja a Szerző, aki kiemeli Geregye nembeli Pál teljesítményét, valamint az erősségek sikeres védelmét is. V. István kapcsán már az alcím is jelzi, hogy egy valóban sikeres és méltatlanul keveset emlegetett hadvezérről van szó. A róla szóló rész nem hagyja érintetlenül a belháborúk problematikáját, és Zsoldos Attila eredményeire hivatkozik, melyek szerint ezek inkább akadályozták, semmint elősegítették az ország széttagolódását. Az 1278-as morvamezei csata során helyén értékeli a magyar csapatok szerepét; a magyar–kun egységek jelenléte és szereplése mindenképpen pozitív volt. (Mellékesen meg kell azonban jegyezni, hogy a magyar sereg egyik vezetője, Csák Máté, a későbbi tartományúrnak nem unokaöccse, hanem nagybátyja volt.) Ezek mellett azonban a döntő fordulat a Habsburg Rudolf által tudatosan képzett tartalék időben való bevetése volt. Az Árpád-kor végső szakaszát „Az osztrák–magyar háborúk” című rész zárja. A Kőszegiek iskolapéldáját mutatják a könnyűlóvas taktikának, ahogy folyamatos nyílzáppal győzték le Habsburg Albert egységét. Az 1298. évi göllheimi csata bizonyítja számunkra, hogy Ma-

gyarország kaotikus belpolitikai helyzete ellenére képes volt katonasággal is részt venni az európai nagyhatalmi politikában. Az Anjoukor hadtörténelmét Nagy Lajos hadjáratai kapcsán ismerhetjük meg. Károly Róbert uralkodása során is bőven akadtak harci cselekmények, a tartományurak elleni harc, az 1322-es mühladorfi csata, vagy az 1330-as posadai kudarc is megérdemelt volna talán néhány sort. A területek közötti nagy távolság, illetve a magyar flotta hiánya gyakorlatilag lehetetlenné tette a hódítások megtartását, viszont az itáliai harcok eredményeként a magyar seregben is elterjedt a zsoldosság. Elegendő, ha csak Toldi Miklós esetére gondolunk, aki az angol–magyar összetételű „Fehér csapattal” (Alba Societas Hungarorum) pápai szolgálatban is harcolt. A litvánok elleni hadjáratokról is szól a könyv. Veszprémy László megjegyzi, hogy a litván háborúk viszonylagos katonai sikertelensége mellett Lajos folyamatosan közelebb került a lengyel trónhoz. Az 1356–1358-as velencei háborút Padova szövetségében vívták, és ennek során Dalmácia megszerzése volt a siker. Nagy Lajos „török” háborúi kérdésének tisztázására is kísérletet tesz a Szerző. 1365-ben már minden bizonnyal találkozunk Lajos harcosai török egységekkel, valamint feltételezhetünk török segédcapatokat az 1375-ös havasalföldi hadjárat alkalmával is. A mariazelli kegytemplom alapítását hagyományosan Nagy Lajos török feletti győzelmével szokás összekapcsolni, Veszprémy László kutatásai azonban azt bizonyítják, hogy csak a XV. század-

ban kapcsolódhatott a hagyomány és a zarándokhely a török háborúval. Nagy Lajos törökpolitikáját is a „Realpolitik” érvrendszerébe lehet elhelyezni: ennek értelmében még a Balkánon kell megállítani az oszmán előrenyomulását. A balkáni államok szétesése, az egységes európai törökellenes politika hiánya, Bizánc végleges gyengülése mellett Magyarország sem tudott lépést tartani az oszmán térhódítással. E tényezők helyesen cáfolják azon nézeteket, melyek Nagy Lajos királyt teszik felelőssé a török hódításokért. Az 1378–1381-es, sikeres, Velence elleni szövetségben vívott háború zárja a művet. A háború jelentősége hadtörténeti szempontból az ágyúk megjelenése, illetve hogy részt vett benne a már létező magyar hadiflotta is.

A kötet minden fejezete végén forrásidézetek találhatóak, illetve a szakirodalomban való tájékozódást segítő irodalomjegyzék. (Az Anjou-kori fejezetek bibliográfiái is bizonyítják számunkra, hogy a korral foglalkozó hadtörténeti szakirodalmi anyag elég gyér.) A könyvet 113 kép teszi színessé, néhány ábra azonban sajnálatosan nem a helyére került (Károly Róbert például a morvamezei ütközetről szóló részben kapott helyet). A szövegben is maradtak egyértelmű elírások, a teljesség igénye nélkül: a Poitiers-i csata 732-ben zajlott és nem 733-ban (25. o.), 1346 helyett 1446 szerepel (160. o.), 1348 helyett 1438 a nápolyi hadjáratok alatt (167. o.).

A kisebb hibák és következetlenségek mit sem vonnak le a kötet összeállítója és szerzői érdemeiből; a hazai és nemzetközi szakirodalom eredményeire alapozó munka igen hasznos olvasmány minden, e korszak iránt érdeklődő olvasó számára.

Farkas Péter

VARGA SZABOLCS

IREM KERTJE

Pécs története a hódoltág korában 1526–1686

(Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola – Pécs Történeti Alapítvány, Pécs, 2009. 220 o.)

A közösségformálás egyik igen fontos eszköze a közös múlt emlékeinek megismertetése, s az így kialakult hagyományok ápolása. Nem

véletlen tehát, hogy az utóbbi egy-másfél évtizedben megsaporodtak azok a munkák, amelyekben legtöbb esetben lelkes amatőrök (pél-